

Mens vi venter på kærlighedenⁱ

VI LÆRER AT ELSKE

Vi lærer at elske. Evnen til at nære kærlighed til et andet menneske tager afsæt i, at vi lærer at elske os selv. Og det skal vi lære af en anden, der er i stand til at elske os. Denne anden har først lært at elske sig selv af en anden, der også har lært at elske sig selv. På den måde går kærlighed i arv fra generation til generation. Eller ikke. Psykoanalysens teori og behandlingsmetode drejer sig også om spørgsmålet om kærlighedens væsen. Om hvorfor vi ikke kan tage for givet, at vi har lært at elske først os selv og dernæst en anden, og om hvordan vi alligevel kan tilegne os denne evne, uanset at vi ikke fik den i fødselsgave.

Kærlighed er idealistisk i sin natur, ligesom den psykoanalytiske relation også er det. Analytikeren stiller sig til rådighed for analysanden mange gange om ugen og ofte i mange år, og analysanden har som udgangspunkt tillid til, at analysen vil have en positiv effekt på hans eller hendes liv. Der indgås en aftale om en længerevarende

ⁱ Artiklen udkommer i en anden og længere udgave i antologien "Kærlighed – en antologi" på forlaget Klim (red. Alfred Sköld) til foråret 2023. Arbejdet er blevet støttet af Bertil Wennborgs Stiftelse.

arbejdsrelation og dermed et tillidsfuldt og forpligtende fællesskab mellem to mennesker. Analysanden knytter sig til analytikeren ved at lægge en del af sit liv i dennes hænder i en sårbar og smertefuld tid af sit liv, og denne afhængighed kan vække både angst og vrede hos analysanden: Hvad hvis min analytiker ikke kan hjælpe mig? Hvorfor skal min analytiker på ferie i så lang tid? Betyder jeg ikke noget for min analytiker? Kærlighed er et nødvendigt ideal, men ikke dermed sagt, at idealet ikke yder modstand. Kærlighed kan være ubærlig, fordi den konsumerer og er usikker. Den indebærer muligheden for at blive forrådt og forladt.

Den modstand, der udtrykker sig i en analyse, er et vigtigt omdrejningspunkt for det analytiske arbejde og kan give indblik i de traumer, der ligger til grund for analysandens lidelser. Med andre ord er selve måden, modstanden kommer til udtryk på ikke vilkårlig, men signifikant for de endnu ukendte årsager, der forhindrer analysanden i at leve et friere indre såvel som ydre liv.

Hvordan vi skal undersøge udviklingen af evnen til kærlighed, er et spørgsmål med mange forskellige og til tider modsatrettede svar: Skal vi først undersøge den tidlige udvikling, og hvordan den skaber fundamentet for kærlighed, eller skal vi undersøge den voksne kærlighed og derefter retrospektivt søge at forstå, hvordan kærlighedens grundlag findes i barndommen? Dette metapsykologiske spørgsmål skiller ikke kun vandene mellem en deskriptiv og udviklingspsykologisk tilgang baseret på fremadskridende kronologi og observation på den ene side og psykoanalysens analytiske, tilbageskuende og (re)konstruerende blik på den anden, men findes også som en konflikt internt i de psykoanalytiske skoledannelser.¹ Mens Melanie Klein med sine formuleringer af de præødipale stadier insisterede på, at '*The baby is born with its objects*',² opponerede Donald W. Winnicott med definitionen af det potentielle rum, at '*There is no such thing as a baby*'.³ Og mens Sigmund Freud fastholdt, at barnet, efter den tilfredsstillende oplevelse ved moderens bryst, kunne trække sig tilbage i sin autoerotiske monade og udvikle en primær form for narcissisme og derved kærlighed til sig selv,⁴ trak Jaques Lacan barnet ud af denne tilstand ved at indføre spejlstadiet og dermed også den andens betydning for udviklingen af barnets nødvendige narcissisme.⁵ På godt og på ondt. Og Jean Laplanche indførte en radikal kopernikansk revolution i sin psykoanalytiske teori ved at definere det lille barn som en decentret satellit, der ikke bare kredsedde om sit eget ubevidste, men også

omkring de primære omsorgsgiveres gådefulde meddelelser i et forsøg på at oversætte og forstå betydningen af den voksnes excessive henvendelse.⁶

ER PSYKOANALYSE EN KÆRLIGHEDSKUR?

Er psykoanalyse en kærlighedskur, og i så fald, hvad vil det sige? At vi i en psykoanalyse kan blive kureret for urealistiske forestillinger og forventninger om kærlighed, eller at vi kan lære at elske os selv og andre? Måske begge dele? Mens ingen psykoanalytiker vel vil benægte, at kærlighed er central i den psykoanalytiske behandling, har diskussionen om, hvad kærlighed er, hvilken form den har og ikke mindst, hvorfor og hvordan den udspiller sig i den psykoanalytiske relation blevet diskuteret, siden Freud i sine *Studier i Hysteri*⁷ opdagede, at patienterne overførte intense følelser af kærlighed og had til lægen undervejs i behandlingen. Efterfølgende begyndte Freud tøvende at forholde sig til spørgsmålet om, hvorvidt denne overføring var kurens hindring eller selve dens drivkraft og ikke mindst, hvilken plads den skulle gives i den psykoanalytiske behandling.⁸ 20 år senere reflekterede Freud i sin artikel "Bemærkninger om overføringskærligheden"⁹ over nødvendigheden af, at analytikeren opretholder en neutral position over for analysanden, det, der senere er blevet kendt som abstinensreglen.

Freud diskuterede, hvordan overføringskærligheden, eller med mere almindelige ord analysandens tilsyneladende forelskelse i analytikeren, var et vigtigt element i den psykoanalytiske behandling, så vidt at analytikeren afholdt sig fra at reagere på den. Analytikeren skulle derimod forholde sig analytisk til nødvendigheden af, at analysanden knyttede sig til analytikeren gennem idealisering såvel som vrede over det, der kunne opleves som analytikerens afvisning overfor at udvikle en relation til analysanden uden for den analytiske ramme. Overføringen bliver i det lys en løftestang for analysen, der er animeret af den særlige form for kærlighed, der opstår under den psykoanalytiske rammes forudsætninger. Freuds analysander var overvejende kvinder, der levede liv, hvor såvel deres intellekt som seksualitet måtte undertrykkes til fordel for, at manden kunne udleve sine behov, og der har helt givet været gode grunde til, at nogle af disse kvinder så at sige kastede deres kærlighed over Freud, et nærværende menneske, der endelig stillede sig til rådighed og lyttede til deres tanker og fantasier uden fordom, men med åbenhed og nysgerrighed.

Freud hentyder meget sjældent i sit samlede værk til modoverføringen og dermed analytikerens reaktioner på analysandens overføring, og når han gør, er modoverføring noget, der skal tøjles og minimeres frem for bruges mere eller mindre aktivt i analysen. Begrebet modoverføring har udviklet sig betydeligt siden Freud, og det fik sit egentlige (og dramatiske) gennembrud i den psykoanalytiske teori og praksis med Paula Heimanns kanoniske artikel "On Countertransference" fra 1950.¹⁰ I nyere psykoanalytiske teorier, ikke mindst inden for den franske skoledannelse, diskuteres spørgsmålet om, hvorvidt overføringen i virkeligheden opstår hos analytikerens, fordi denne tilbyder sig i en position, der inducerer en kærlighedsreaktion hos klienten.¹¹ I dette perspektiv lægges der vægt på analytikerens forestillinger, forventninger og fantasier, ikke mindst i relation til sig selv som analytiker, og hvordan disse præger den analytiske relation.

I dag møder vi andre problemstillinger end Freud gjorde, når vi tager imod vores analysander. Ikke kun fordi vores historie og kultur har udviklet sig hen imod en relativ ligestilling mellem kønnene, men også fordi, vi med psykoanalysens mangeårige og righoldige teoriudvikling har fået en nuanceret indsigt i, hvordan vores helt tidlige oplevelser kan resultere i, at vi bliver forhindret i at leve et frit og dynamisk liv i vores indre såvel som i det ydre. Spørgsmålet om ligheden mellem en kærlighedsrelation og en psykoanalytisk relation vil i dag derfor snarere være et spørgsmål om, hvordan den helt tidlige udvikling mellem det lille barn og dets primære omsorgsgivere udspiller sig i relationen mellem analytiker og analysand. Det lille barn er aldeles prisgivet de muligheder og begrænsninger, forældrene stiller til rådighed med deres omsorg. Samtidig er barnet helt uvidende over for den iboende asymmetri i relationen til forældrene og vil gøre alt for at indgå meningsfuldt i relationen ved at tage imod den omsorg, der stilles til rådighed, uanset omsorgens kvalitet. Hvis barnets hengivenhed og afhængighed ikke imødekommes af et stabilt og kærligt nærvær, kan det få alvorlige konsekvenser for individets psykiske udvikling og trivsel, også i voksenlivet.

Med udgangspunkt i en psykoanalyse med en depressiv analysand, hvis mor forlod ham i et år fra han var et til to år, og hvis barndom i øvrigt har været præget af omsorgssvigt, vil jeg i det følgende undersøge og diskutere, hvorvidt man gennem en psykoanalyse kan lære at drage omsorg for sig selv, hvad der kan forhindre denne

udvikling, og hvordan muligheder og begrænsninger for udviklingen af kærlighed til sig selv kan udspille sig i en analytisk relation.ⁱⁱ

MENS VI VENTER

S opsøgte mig for fire år siden med ønsket om at gå i psykoanalyse. S virkede deprimeret. Han følte, at hans liv var gået i stå, og han var bange for, at det aldrig ville forandre sig. At han ikke kunne udvikle sig. Han beskrev, at han ofte havde befundet sig samme sted i sit liv, og at det kun var udefrakommende hændelser – hændelser, han nærmest beskrev som mirakler – der fik ham videre i livet. Som da han for snart 10 år siden, efter 10 års heftigt alkoholmisbrug med mange fyringer til følge, en snefuld vinteraften gik rundt i byen og erkendte, at han måtte stoppe, hvis ikke han ville drikke sig ihjel. Det var som et syn, der var kommet til ham. Og han har ikke drukket siden.

S havde gået i mange former for terapi gennem årene, både forskellige psykoterapeutiske former, men også mere alternative tilgange til det psykiske som healing, clairvoyance og kropsterapi. Han eksperimenterede også med euforiserende stoffer i en gruppe, han mødtes med månedligt, ligesom han var interesseret i LSD som terapiform. Men han havde aldrig gået i det, han kaldte en klassisk psykoanalyse fire gange om ugen, og jeg opdagede, at ”den klassiske psykoanalyse” og jeg nu udgjorde det næste mirakel, der skulle hjælpe S ud af den stilstand, han oplevede i sit liv. De eneste tider, jeg havde ledige, var tidligt om morgenen, og S indvilligede med det samme, om end han udtrykte bekymring for, om han kunne nå frem så tidligt, da han havde store vanskeligheder med at sove om natten og derfor ofte sov om dagen.

Han fortalte også, at han arbejdede som handicaphjælper og derfor havde døgnvagter, der ikke gjorde det nemmere for ham at bevare en hverdagsstruktur, der skelnede mellem nat og dag. Han havde haft dette arbejde siden de mange fyringer fra de job, han var uddannet til, og de sidste 7 år havde han arbejdet for den samme mand, der led af en fatal og hurtigudviklende sygdom. S nærede stor omsorg for denne mand – O – som levede sit liv lammet i en kørestol med respirator, og jeg fik indtryk af, at de havde udviklet et særligt venskab. S var blevet knyttet til hans familie, ligesom de var til ham, og han var også blevet en slags selvbestaltet leder af det skiftende team af hjælpere, der

ii Casematerialet er anonymiseret og er blevet læst og godkendt af analysanden selv.

arbejdede for O. S gik meget op i, at der var rent hjemme hos hans arbejdsgiver, og at de andre hjælpere tog deres ansvar alvorligt, hvilket de sjældent gjorde ifølge S.

Denne ordenssans på arbejdsgiverens vegne viste sig at stå i stærk kontrast til, hvordan S levede hjemme hos sig selv, hvor han fandt det uoverkommeligt at vaske op og vaske tøj, gøre rent og lave mad til sig selv. Ofte ville de varer, han i et glimt af overskud havde købt ind til madlavning, stå i gangen i en plasticpose, indtil han måtte smide dem ud. Også den personlige hygiejne var svær for S – tandbørstning og bad fremstod uoverskueligt, og han beskrev, hvordan han kunne overveje længe, at han skulle udføre disse opgaver, men at han følte sig stivnet og ude af stand til at handle. Det virkede uoverstigeligt. S var i det hele taget meget optaget af sine tanker om at foretage alle disse hverdagslige ting, men af en eller anden grund var selve udførelsen af disse tænkte handlinger nærmest umulig. I lange perioder bestod hans diet udelukkende af ymer og vaniljeis, og han var ikke blind over for den symbolik, disse bløde og hvide mejeriprodukter rummede.

Den store kontrast, der var mellem S's detaljerede tanker om alt det, han burde foretage sig og den lammelse, der forhindrede ham i at udføre disse trivielle hverdagsopgaver, viste sig også i forskellen på hans vågne tilstand og søvnen. S beskrev ofte omfattende og nuancerede drømme i analysen, og ikke sjældent havde han dem nedskrevet i sin drømmebog, som han læste op fra. Drømmene var meget energifulde og detaljerige, hvor S befandt sig i forskellige stressende og ofte angstfyldte scenarier, og hvor han skulle forhindre uhensigtsmæssige begivenheder i at finde sted ved at handle. Det var kun ham, der i drømmene kunne forhindre disse forskellige katastrofer. Drømme- ne var selvsagt udmattende, ikke mindst fordi, de ikke udviklede sig, hverken i den enkelte drøm eller fra drøm til drøm, men genspillede det samme tema, der fremstod kaotisk, hektisk, overvældende og uoverskueligt.

Endnu en kontrast, jeg bemærkede i samtalerne med S, var, at mens han beskrev, at han selv var gået i stå, var hans liv fyldt med vigtige relationer til forskellige venner, der hver især delte nogle af de mange forskellige interesser, S havde, det være sig politiske, spirituelle, kreative interesser eller oplevelser i naturen. S havde også et rigt rejseliv bag sig, hvor han havde rejst alene og i lange perioder til mange dele af verden og på mange forskellige måder, hvor han også havde knyttet mange og alsidige venskaber. S omtalte selv sine utallige venner som et udtryk for, at han var tilknytningsforstyrret. At han

brugte megen energi på at holde fast i alle disse relationer, og at det ofte var ham, der var den opsøgende, fordi han var så bange for at miste dem. Hans relationer bestod ikke kun af jævnaldrende – hans evne til at vedligeholde sine relationer udtrykte sig også ved, at han havde kontakt med mange af sine forældres slægtninge og venner, der rakte langt tilbage i tiden. Og mit indtryk var, at S var meget påskønnet af sine venner, ikke mindst grundet hans mange forskellige interesser og den viden, der var forbundet med dem.

S var vokset op i 70'erne med progressive, venstreorienterede forældre. Særligt faren, der havde været en vellidt mand, og ifølge S ikke selv ville opfattes som en autoritet, nød alligevel anerkendelse og respekt i de sammenhænge, han begik sig i, og hvor han altid med stor hengivenhed engagerede sig og delte gavmildt ud af sin viden og sin sparsomme tid. Han var en mand, andre satte pris på at være i nærheden af og lytte til. S talte ofte varmt om de mange og vigtige samtaler, han selv havde haft med sin far som barn og ung voksen.

Moren havde ifølge S stået i skyggen af sin mand og tilbragte ofte sin tid alene med sine tre børn. S var den ældste i søskendeflokken og var blevet født, da forældrene var i starten af 20'erne. I løbet af S's første leveår havde faren engageret sig i et børnehjem for forældreløse, hvor han tilbragte det meste af sin tid, og moren var derfor alene med S de fleste af døgnets timer. På et tidspunkt var det blevet for meget for hende, og da S var et år gammel, flyttede hun hjemmefra i afmagt og protest over farens fravær, og hun efterlod S med faren for at vise ham, hvor krævende det var at være alene med et lille barn. I det år, hun var væk, kom hun en gang om ugen og puttede S, inden han skulle sove. Hun flyttede hjem igen, da S var to år gammel, og da han var henholdsvis 7 og 10 år gammel, fik forældrene deres andet og tredje barn. I løbet af denne tid flyttede de på landet, et idyllisk sted, og S beskriver disse år som trygge og gode, og hvor de ofte havde gæster på besøg. I disse år arbejdede moren som børnehaveklasselærer, og S havde mange gode erindringer med sin mor fra denne periode, hvor de lavede mad sammen, tegnede og malede eller udførte andre kreative projekter, som hun var god til at finde på og sætte i gang. I analysen vendte S ofte tilbage til sine erindringer om de ugentlige madplaner, han og moren lavede sammen, hvor de i fællesskab fandt på ugens menu, og som S skulle farvelægge, inden den blev hængt op på køleskabet med en magnet.

Da S var teenager, blev forældrene skilt, fordi moren havde forelsket sig i en mand, som var en af forældrenes fælles bekendte, og som

var kommet i deres hjem. Det yngste barn flyttede med hende sammen med den nye mand, mens de to ældste flyttede med faren til den højskole, han havde fået arbejde på. S beskrev højskolen som et levende og kreativt sted med mange spændende relationer og faciliteter for en teenager. Faren var meget engageret i sit arbejdsliv på skolen, og tit havde S svært ved at finde ham på skolen, fordi han var opslugt af arbejdsopgaver og samtaler med kollegaer og elever. I årene på højskolen tog farens alkoholmisbrug til, og han havde svært ved at leve op til de forpligtelser, et forældreskab kræver. Der blev sjældent lavet ordentlig aftensmad, rengøring af hjemmet skulle man kigge langt efter, og alt tøj blev vasket sammen uden at være blevet sorteret inden, hvilket resulterede i, at tøjet fik den samme ubestemmelige grå farve. S fortalte, hvordan de tomme ølflasker hobede sig op, ligesom farens forbrug af smertestillende piller og sovemedicin tog til, og ofte var det svært at vække faren. Nogle år efter, S var flyttet hjemmefra, døde faren af sit misbrug, og det var S, der tømte den lejlighed, faren havde tilbragt sine sidste år i, samt arrangerede bisættelsen. S havde altid værdsat farens righoldige bogsamling, som han valgte at tage med sig efter farens død.

S's mor trak sig i årene efter skilsmissen tilbage i det liv, hun havde med sin nye ægtefælle og den yngste søn. S talte meget hengivent om sin mor, men havde derimod et meget anspændt og konfliktfyldt forhold til stedfaren, som han en enkelt gang som stor teenager havde fået bank af på en ferie, hvor de begge havde været meget berusede. Alkohol og hash fyldte i det hele taget en del i det liv, moren delte med sin nye mand. Særligt efter den yngste søn var flyttet hjemmefra, isolerede de sig i en tosomhed, som stedfaren værnede om, og som moren ikke stillede spørgsmålstejn ved. S følte, at stedfaren stod i vejen for, at han kunne have en relation til sin mor. Det var svært for ham at lave aftaler med hende, fordi stedfaren ikke var begejstret for at have S på besøg. S beskrev, at stedfaren aktivt modarbejdede, at S kunne komme i deres hjem, fordi han ikke kunne lide S og mente, at S var ude på at skabe konflikter i deres familie. S brugte megen tid i analysen på at udtænke forskellige måder, hvorpå han kunne få bedre kontakt med sin mor, og han klandrede hende aldrig for hendes passivitet. Når han ringende til hende – og det var næsten udelukkende ham, der ringede til hende – i et forsøg på at lave en aftale om at komme på besøg, skulle hun altid konferere med stedfaren og ville derefter vende tilbage, hvilket hun sjældent gjorde.

S ventede på sin mor, og denne indsigt blev et vigtigt omdrejningspunkt for analysen. Mens han ventede, blev det tydeligere og tydeligere, at hun ikke kom, uanset hvordan S greb sit ønske om at se hende an. Og det var en smertefuld erkendelse for S, at det var ude af hans kontrol – lige meget hvad han gjorde for at få sin mors opmærksomhed, var hun ikke i stand til at gøre oprør mod stedfarens kontrol. Eller endnu værre, måske havde hun ikke selv kræfterne til at mødes med sin ældste søn, som hun havde forladt for mange år siden. Måske havde hun behov for at fastholde afstanden til S, fordi han som voksen konfronterede hende med mange spørgsmål om, hvad der egentlig var sket dengang, spørgsmål, som hun ikke var i stand til at besvare, måske fordi hun ikke ville i kontakt med de smertefulde følelser, hun ikke havde tilladt sig at mærke.

Denne venten blev også et afgørende tema i vores analytiske relation. Ikke sjældent sad jeg om morgenen og ventede forgæves på S, som ikke dukkede op til analysen. Nogle gange blev S væk i en hel uge ad gangen. Andre gange kom han, hvor der kun var fem minutter tilbage af vores tid. De dage, hvor han udeblev, ville jeg få en sms, hvor han skrev, at han havde sovet over sig, og jeg kvitterede altid med et: OK – vi ses i morgen. Ofte ville dette gentage sig dagen efter, og med tiden fik denne udveksling et ritualistisk præg. Mens S ventede på sin mor, ventede jeg på S. De mange morgener, hvor han ikke dukkede op eller dukkede op for sent, sad jeg og ventede. Jeg begyndte ikke at ordne andre ting, eller – i erkendelsen af, at han nok slet ikke kom – forlade min praksis. Jeg ventede og var i tvivl om, om det var det rigtige. Jeg følte mig lammet og magtesløs. Og mens jeg ventede, mærkede jeg min egen ensomhed og usikkerhed på, om jeg nu gjorde det godt nok. Om jeg egentlig var i stand til at være en god nok analytiker for S. Om analysen overhovedet kom nogen vegne. Om det ville fortsætte sådan i evigheder. Om S var bedre tjent med en anden analytiker eller en helt anden form for terapi, der var mere målrettet, mere løsningsorienteret? Måske endda psykiatri og antidepressiv medicin?

S spurgte løbende til, hvornår jeg troede, han var rask. Hvor lang tid, der skulle gå med denne – uendelige – analyse. Hvorfor fik han det ikke bedre, når nu jeg var analytikeren? Han kaldte sin tidligere terapeut ”Det gamle testamente”, fordi hendes initialer var GT, og indimellem kaldte han mig ”KZ-lejren”. Der, hvor man venter uden at vide hvor længe og hvad, det ender med. Jeg svarede ham, at det var op til ham at gøre brug af analysen, og at jeg var her, også når han sov over sig. Jeg tænkte, at han måske havde brug for at vide, at jeg

passede på ham og på vores relation, uanset hvordan han valgte at gøre brug af den. I denne periode bar vores samtaler præg af at være meget konkrete. De handlede om, hvornår S var faldet i søvn, hvor længe han havde sovet, hvad han havde fået at spise, hvor meget kaffe, han havde drukket, hvor mange cigaretter, og hvor meget pot, han havde røget. Hvor mange timer, han havde brugt foran sin computerskærm på YouTube, med serier og med spil. Om han havde fået vasket op, og hvilken tilstand hans lejlighed var i. S beskrev sin monotone hverdag, og jeg lyttede og satte spørgsmålstegn ved min analytiske kapacitet og psykoanalysen som en vej til forandring.

To et halvt år inde i analysen greb jeg ind på en måde, jeg ikke før har gjort. Jeg sagde til ham, at hvis noget skulle ændre sig i hans liv, så måtte han selv tage ansvar for sin analyse. At det ikke var en psykoanalyse, når han hverken kom eller forsøgte at ændre på sit liv. At jeg stod til rådighed, men ikke kunne hjælpe ham, uden han selv engagerede sig. At hverken jeg eller psykoanalysen var nogen mirakelkur. S blev meget chokeret over denne udmelding og vendte tilbage til den mange gange og i lang tid: ”Dengang du skældte mig ud”. ”Da jeg fik en skideballe”. ”Du satte mig på plads”. ”Du smed mig næsten ud”. ”Du afsluttede faktisk analysen den dag”. ”Du gjorde mig bange”. Og han tænkte meget over, hvad mit motiv kunne være for at tage denne drastiske drejning i min måde at relatere mig til ham på. Han var bange for, at jeg ville afbryde analysen, hvis ikke han kunne leve op til de krav, jeg stillede til hans deltagelse i den. At jeg ville lukke ham ude. Blive væk og forsvinde og efterlade ham alene i mørket.

Og han begyndte at komme hver morgen. Også de morgener, hvor han kun havde sovet en time eller slet ikke. Samtalerne drejede sig stadig om den konkrete hverdag, S prøvede at få til at fungere, men ind imellem blandede hans undren sig over det, han kaldte min irettesættelse af ham, og han kredsede særligt om, hvad der lå bag: Hvorfor havde jeg ændret kurs så pludseligt? Var han på prøve, og kunne han blive smidt på porten, hvis ikke han opførte sig ordentligt? Jeg svarede, at jeg stadig var her og havde været det hele tiden, og at det glædede mig, at han var begyndt at lave mad til sig selv og også sov lidt bedre om natten. At han var begyndt at læse bøger igen, noget, der tidligere havde haft så stor betydning i hans liv.

Han fortalte om bøgerne, og det viste sig, at vi læste mange af de samme bøger, hvilket jeg fortalte ham – igen var jeg overrasket over min måde at være analytiker på sammen med S, det var usædvanligt for mig at dele den slags personlige ting. Men det gav det os mulighed

for at tale om, hvad bøgerne handlede om, hvad de betød, hvilken historie, de ville fortælle, og hvilket indtryk de gjorde på S, og på den måde hjalp litteraturen os med at bevæge os væk fra samtalen om den konkrete hverdag og alle dens uoverstigelige gøremål.

I denne periode talte S mere og mere om, hvor træt han var af sit arbejde som handicaphjælper. Hvor opslidende det var med disse døgnvagter, hvor han ofte blev vækket uafbrudt, hvor kedeligt det var at være låst inde sammen med et menneske, der sad foran sin computerskærm dagen lang. Hvor træt han var af sine kollegaer, der ikke bidrog til, at der var rent og ryddeligt hjemme hos O, og at det altid var ham, der måtte brokke sig og opdrage på dem. At det også var et fysisk hårdt job, der sled på ham. Han blev jo ikke yngre. At han var bange for, at han aldrig ville være i stand til at gøre noget andet, fordi han havde været der så længe. At O jo betød meget for ham, selvom han også var træt af hans manglende lyst til at holde sig ren, gå til tandlægen og lave andet end at sidde foran skærmen. Men at O havde brug for S, ligesom O's familie satte så stor pris på hans loyalitet.

En morgen kom S i analysen og fortalte, at O var død i weekenden. Det var en anden end S, der havde været på arbejde den nat, hvor O var holdt op med at trække vejret. S var irriteret over, hvor megen opmærksomhed hans kollega fik ud af sin egen krise over at have været til stede, da O døde, frem for at fokus var på familiens sorg over tabet af O. Selv var S meget overrasket over, at han ikke sørgede. At han ikke rigtig følte noget. At han var mere bekymret over, at han nu var arbejdsløs. Jeg foreslog, at det måske ikke var så sørgeligt, at O havde fået fred? At det måske var en lettelse for ham selv såvel som for hans familie, og måske også for S? At han ikke længere havde ansvaret for at holde O i live? At S nu var tvunget til at finde sig et andet arbejde, noget han længe havde ønsket sig, men ikke havde troet var muligt for ham?

I løbet af få uger havde S søgt rigtig mange stillinger inden for det område, han havde en uddannelse i, og han blev kaldt til samtale flere steder. Og inden for en måned var han ansat i en ny stilling. Imidlertid lå timerne på samme tidspunkt som analysen, hvilket betød, at S ikke kunne fortsætte fire gange om ugen, da jeg ikke havde andre ledige tider i min praksis. Efter en del overvejelser og snak frem og tilbage over de muligheder, der var, foreslog jeg, at han fortsatte to gange om ugen, at det måske på en gang ville være et afsavn og en lettelse for ham, men at vi altid kunne aftale en telefonsamtale indimellem, hvis han fik brug for det. Og at jeg over tid kunne være mere

fleksibel i forbindelse med hans arbejdstider, hvis han fik brug for at udvide analysens frekvens igen. At vi nok skulle få det til at fungere.

Sådan har analysen fungeret i nogle måneder nu. S har været bange for, om jeg synes, han tager sin analyse alvorligt, nu hvor han sagde ja til det nye arbejde og dermed indvilligede i ikke at kunne gå i analyse mere end to gange om ugen. Og jeg har svaret ham, at det var noget, vi sammen fandt ud af, var en god løsning på den mulighed, han fik med sit nye arbejde. At jeg ikke ville have støttet idéen, hvis jeg havde været bekymret for, at han ikke ville kunne klare det. At min venten på ham og også hans tillid til, at jeg ventede, har båret frugt. Og at O's død viste sig at være den endelige katalysator for, at S turde træde ud i sit liv på en anden måde. At han ikke er ansvarlig for O's liv, og at han er i stand til at lave andre ting end at tage vare på et menneske, der fungerede endnu dårligere, end han selv gjorde. At andre også kan have brug for ham, ikke mindst ham selv.

ASSOCIATIONER OG REFLEKSIONER, MENS VI VENTEDE

S har ventet på sin mor på et tidligt tidspunkt i sit liv, hvor han har været ude af stand til at forstå, at hun forlod ham. Jeg har et tilbagevendende billede af, at han sidder i en tremmeseng og lytter, der er stille og mørkt i rummet, og han er alene. Han kan ikke bevæge sig eller sige noget, men er overladt til de indtryk, der, med et udtryk fra de franske psykoanalytikere César og Sára Botella, altid er indeni men også udenfor¹². Uden den dualitet, der gør os i stand til at skelne, ved vi ikke, at der er forskel på den indre og ydre verden. Og jeg kommer til at tænke på Italo Calvinos novelle, *En konge lytter*¹³, hvor en konge ikke tør forlade sin trone i angst for, at en anden vil overtage den. Og derfor er kongen overladt til at lytte efter trusler, fastlåst og forsvarsløs – stivnet i et forsøg på at undgå katastrofen.

Næste billede kommer fra Freuds berømte *fort-da-leg*,¹⁴ en leg, han overværede sit 18 måneder gamle barnebarn lege, og som han diskuterede betydningen af i "Hinsides lystprincippet". Barnet legede med en træspole, der var bundet en snor omkring. Han kastede træspolen op i sin polstrede tremmeseng, så den forsvandt og udbrød "o-o-o-o", hvorefter han trak den ud af sengen igen med et begejstret "da". Freud foreslår, at barnet eksperimenterede med morens forsvinden og tilbagekomst og frydedes over sin egen kontrol over, at hun kom tilbage, hvilket ifølge Freud er en vigtig kulturel præstation for barnet, der derved gennem gentagelsen bliver i stand til at give afkald

på driftstilfredsstillelsen og dets oprindelige ønske om at have moderen inden for rækkevidde. I mit billede af S i tremmesengen er der imidlertid ingen træspole og ingen jubel. Alligevel blev træspolen en vigtig del af analysen. Måske blev S væk fra analysen så ofte og i så lange perioder, for derved at kunne genfinde mig ventende på ham? S forsvandt, og jeg var der altid, når han kom tilbage. Måske opstod jeg ligefrem, fordi han på magisk vis ønskede det og havde brug for at tro på den omnipotente kontrol, han blev frarøvet som lille?

Jeg tænker også på gentagelsestvangen, som havde gennemsyret S's liv og de vaner, han havde tillagt sig. At gentagelsen ikke blot kan kategoriseres som et patologisk forsvar, der forhindrer udvikling. Gentagelsen er på en gang et forsvar mod, men også en opretholdelse af den subjektivitet, som individet kender til, med de midler, der er til rådighed og indtil videre har forhindret, at individet er gået under.¹⁵ På den måde refererer gentagelsestvangen ikke alene til dødsdrift, opløsning og stilstand men også til livsdrift og et forsøg på det, Wilfred R. Bion kalder *binding*.¹⁶ I det perspektiv bliver gentagelsestvangen en fastholdelse af livet, en investering af energi, der forhindrer katastrofen såvel som livet i at finde tid og sted.

Dette leder tanker hen på Winnicotts kanoniske artikel "Fear of Breakdown",¹⁷ hvori han beskriver, at vi ofte forsvarer os mod hændelser, der endnu ikke er blevet til erindringer. At noget har fundet sted, men det har intet sted at være i psyken, og derfor eksisterer det i et slags tidløst vakuum, indtil det, der kan kaldes ren energi eller kvantitet kan trækkes ind i psyken og gives struktur, indhold og kvalitet gennem betydningsdannelse og fortrængning. At når vi med gentagelsen forsvarer os mod fremtidige sammenbrud i virkeligheden forsvarer os mod de katastrofer, der allerede har indfundet sig i vores liv. At vi ofte orienterer os mod en truende fremtid, men i virkeligheden bør vende os om og få øje på det, vi allerede har været udsat for.

Her er det relevant at inddrage Jean Laplanches teori om generaliseret forførelse, kommunikation og oversættelse,¹⁸ hvor han udvider Freuds fortrængte ubevidste med '*the unconscious enclave*', et ubevidste, der endnu ikke er fortrængt men bare er – og venter på at blive aktiveret. Denne del af det endnu ikke fortrængte ubevidste konstitueres af det lille barns møde med dets omsorgsgivere og de gådefulde, overvældende og gribende meddelelser, der følger med deres omsorg, meddelelser, der er gennemsyret af den voksnes infantile seksualitet, og som derfor delvist også er gådefulde for den voksne.

Laplanche skelner i denne forbindelse mellem '*implantation*' og '*intromission*',¹⁹ hvor *implantation* betegner en gådefuld henvendelse, der giver plads til barnets betydningssskabende proces, og *intromission* er dens traumatiske variant, der udelukker barnet fra enhver anden form for deltagelse end den, der er på den voksnes præmisser. I denne situation indlejres og fastholdes den voksnes henvendelse som et indre fremmedlegeme i *the unconscious enclave*,²⁰ der nu rammer barnet indefra, uden barnet har mulighed for at forsvare sig. Den italienske psykoanalytiker Dominique Scarfone, der benævner denne del af det ubevidste '*the actual unconscious*'²¹ eller '*the un-past*'²² argumenterer for, at vi alle er udsat for dette første traume, som Laplanche benævner *intromission*. At det er et menneskeliggørende traume, at udgangspunktet for vores liv er, at vi er determinerede til at trækkes ind i relationen til den oprindelige anden, og at arbejdet med traumatet derfor altid er et omdrejningspunkt i analysen, uanset den oprindelige henvendelses kvalitet. Og forsøget på at overkomme traumatet netop kommer til syne i gentagelsens forsøg på at undslippe entropi. Arbejdet med traumatet, uanset dets intensitet, er nu at overkomme gentagelsen og sætte subjektiviteten fri ved at opnå en friere og mere fleksibel symbolisering i det psykiske: Ikke-traumatisk psykopatologi findes ikke, skriver Scarfone, og det traumatiske består først og fremmest i det, der skulle have fundet sted, men udeblev.²³

Symptomerne, som viser sig i gentagelsen, indikerer, at psyken stadig er i live, men de afslører også, at psyken har travlt med at overleve og derfor er ude af stand til at blive ved med at blive til, blive ved med at udvikle sig. Det traumatiske fravær, som på en gang er aktuelt og uhåndgribeligt, placerer derved den traumatiske neurose i psykoanalysens specifikke domæne, som er psykisk realitet, en realitet, som Freud kaldte det indre udland, som i Freuds teori er det fortrængte, og som i Scarfones teori og i forlængelse af Laplanches *unconscious enclave*²⁴ inkluderer *the un-past*.²⁵

På den måde insisterer Scarfone med en henvisning til Freuds hysteristudier på en læsning af Freuds teori, der ikke taber blikket for den ydre verdens indtrængen, men fastholder, at vores fokus bør være på hvilken betydning, denne indtrængen har for det subjektive. Subjektet er i denne forstand på en gang spaltet og decentreret: Spaltet mellem et illusorisk sammenhængende jeg og det fortrængte ubevidste og decentreret på grund af den voksne andens forrang i ethvert menneskes tilblivelse, og således en decentrering, der er radikal og uden centrum. En nutid uden tid og sted. Subjektet er derved et

decentreret udgangspunkt for handling, og derfor skal jeg det forhindre den tiltrækning, som en tilbagevenden til det velkendte udgør, en lystfuld tilbagetrækning, som ikke nødvendigvis undergår en kritisk revision. Jeg udgør på den måde subjektets subjektivitet, som trækkes i fra forskellige retninger, og som fører til en form for stabil cirkularitet og gentagelse, som bliver løsningen på denne trættende dans.²⁶

Men med begrebet subjektalitet giver Scarfone os håb – det er en del af subjektet, der ifølge ham står i kontrast til denne tilsyneladende stabilitet i jeg og tilbyder sig selv som en åbning mod tilblivelse. Subjektaliteten udgør kritiske momenter i subjektet, som står i kontrast til jegets langsomme daglige proces. Og fordi analysen ryster jeg i dets subjektivitet, må psyken indimellem hvile, hvilket kommer til udtryk i en fastholdelse af de velkendte og langsommere processer.²⁷

Måske opstår *the un-past* i analysen, de af vores oplevelser, der er hvileløse, fordi de endnu ikke er blevet fortid, når det er uundgåeligt eller måske mere præcist nødvendigt at gentage en traumatisk hændelse, hvilket giver den analytiske dyade en mulighed for at gennearbejde det og genplacere det i det psykiske domæne, som er fortidens? Måske drejer analysen sig om at bringe sporene fra traumat, der hidtil er forblevet indkapslet i en skal af ikke-tid, ind i nutiden? Det, der endnu ikke er fortid, og per definition er uigennemtrængeligt for tid, reaktiveres af den analytiske proces gennem overføring og modstand og giver mulighed for, at mekanismen ved *'après-coup'*, *'afterwardsness'* eller *'nachträglichkeit'* indfinder sig. Og med tiden kan det, der endnu ikke var blevet til fortid og derfor forvoldte smerte i nutiden, med Scarfones smukke formulering indfinde sig som en mere sagte fortid i nutiden.²⁸

EPILOG

Kan en psykoanalyse give et menneske evnen til at elske sig selv ved at stole på, at en anden vedvarende og tålmodige stillen sig til rådighed udgør en tryk og tillidsfuld ramme for udvikling? Selvom kærlighed i en psykoanalytisk sammenhæng er et ideal, er det et nødvendigt ideal for såvel analysand som analytiker. I analytiske forløb, der drejer sig om helt tidlige og gennemgribende traumer, er det ikke kun en gentagelse af den infantile relation, der udspiller sig i den analytiske relation: det er ikke overføringen, der repræsenterer det ubevidste som sådan, men traumat. Det, der hverken kan tænkes eller udtales.²⁹ Med Winnicotts ord er vi, for at kunne kontrollere det, der er uden for os selv, nødt til at gøre noget. Det er ikke nok at tænke eller ønske.

Men ”det tager tid at gøre noget”.³⁰ Hvis analytikeren undervurderer nødvendigheden af, at kærlighed eksisterer som et ideal, er der fare for, at kærligheden forsvinder som et vigtigt tema i den analytiske samtale. André Green stiller spørgsmålet, om der i grunden *er* tale om idealisering af kærlighed som sådan, eller om det er behovet for at levendegøre forestillingsevnen ved at beskrive oplevelser, der med almindelige begreber undslipper en empatisk forståelse, der er afgørende? Med andre ord er idealisering af kærlighed vigtig for at komme tættere på dens natur.³¹ Og ligesom overføringen er uforudsigelig, er kærligheden det også. Frem for at facilitere opdagelsen af nye objekter, muliggør den analytiske proces med overføringen opdagelsen af objektet på nye måder.³²

Kærlighed og adskillelse hænger sammen, og S er endnu ikke parat til at adskille sig fra den mor, som han er i kontakt med gennem den stilstand, han oplever i sit liv, når han er alene i sin lejlighed og tænker over alle de ting, han skal gøre og forestiller sig, hvordan han skal udføre. S benægter ikke realiteten med forestillingen om handling, tværtimod. Forestillingen hjælper ham med at anerkende den realitet, der er udenfor ham selv, og som han skal tage mod til sig for at finde og gøre noget med.³³

Selvom psykoanalysen i al sin bredde og uanset sit teoretiske udgangspunkt er optaget af, hvordan fortiden udspiller sig i vores nutid, kan spørgsmålet om, hvad der reelt virker helbredende i psykoanalysen, ikke besvares generelt, men må stilles og besvares i hvert enkelt tilfælde. Sammen med S oplevede jeg et uudgrundeligt og *unheimlich* mørke, som jeg ikke var forberedt på. Alligevel har vores analytiske arbejde indtil videre båret frugt. Måske netop fordi vi begge blev rystet i vores grundvold i bogstavelig forstand. Vi mødte det reelle, og det, der findes der som et navnløst og tidløst mareridt, men som indtil da ikke har kunnet finde sted på andre måder. Som analytiker måtte jeg bevæge mig ind i tremmesengens mørke for at hjælpe S ud i lyset. Og han ventede tålmodigt, imens jeg tog mod til mig.

-
- 1 Green 2005
  - 2 Klein 1975
  - 3 Winnicott 1960
  - 4 Freud 1985 (1905)
  - 5 Lacan 1977 (1949)
  - 6 Laplanche 1990 (1987)
  - 7 Breuer og Freud 1893-1895
  - 8 Green 2005
  - 9 Freud 1915
  - 10 Heimann 1950
  - 11 Laplanche 1990; Zeuthen og Gammelgaard 2020
  - 12 Botella og Botella 2005
  - 13 Calvino 1988 (1986)
  - 14 Freud 1985 (1920)
  - 15 Scarfone 2021
  - 16 Bion 1967
  - 17 Winnicott 1974
  - 18 Laplanche 1990
  - 19 Laplanche 1999
  - 20 Laplanche 2011
  - 21 Scarfone 2001
  - 22 Scarfone 2015
  - 23 Scarfone 2021
  - 24 Laplanche 2011
  - 25 Scarfone 2015
  - 26 Scarfone 2021
  - 27 ibid.
  - 28 ibid.
  - 29 Kohon 2005
  - 30 Winnicott 2003/1971: 77
  - 31 Green 2005
  - 32 Kohon 2005
  - 33 ibid.

LITTERATUR

- Bion, Wilfred R: *Second Thoughts. Selected Papers on Psycho-Analysis*. Maresfield Reprints 1967
- Botella, Cécar og Sára Botella: *The Work of Psychic Figurability. Mental States without Representation*. The New Library of Psychoanalysis 2005
- Breuer, Josef og Sigmund Freud: *Studies on Hysteria*. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. Volume II. Vintage. The Hogarth Press and The International Institute of Psycho-Analysis 1955 (1893-1895).
- Calvino, Italo: *Under Jaguar-Solen*. Tiderne skifter 1988 (1986)
- Freud, Sigmund: ”Bemærkninger om overføringsskærligheden”. I *Afhandlinger om behandlingsteknik*. Udgivet af Ole Andkjær Olsen og Simo Køppe. Hans Reitzels Forlag 1992 (1915)
- Freud, Sigmund: ”Hinsides lystprincippet”. I: Sigmund Freud *Metapsykologi 2*. Udgivet og oversat af Ole Andkjær Olsen, Børge Kjær og Simo Køppe. Hans Reitzel 1983 (1920)
- Freud, Sigmund: *Afhandlinger om seksualteori*. Udgivet af Ole Andkjær Olsen og Simo Køppe. Hans Reitzels Forlag 1985 (1905)
- Green, André: “To love or not to love. Eros and Eris”. I *Love and its vicissitudes* af André Green og Gregorio Kohon, Routledge 2005
- Heimann, Paula: “On Countertransference”. I *The International Journal of Psychoanalysis*, 31, 81-84, 1950
- Klein, Melanie: *Love, Guilt and Reparation: And Other Works 1921–1945*. Hogarth Press 1975
- Kohon, Gregorio: “Love in a time of madness”. I *Love and its vicissitudes* af André Green og Gregorio Kohon, Routledge 2005
- Lacan, Jacques: *Écrits: A Selection*. London: Tavistock Publications Limited, 1977 (1949)
- Laplanche, Jean: *Nye fundament for psykoanalysen*. 1990 (1987)
- Laplanche, Jean: *Essays on Otherness*. Routledge 1999
- Laplanche, Jean: *Freud and the Sexual*. Edited by John Fletcher. International Psychoanalytic Books 2011
- Scarfone, Dominique: “Sexual and Actual”. I *Infantile Sexuality and Attachment*. Redigeret af Daniel Widlöcher 2001
- Scarfone, Dominique: *The Unpast. The Unconscious in Translation* 2015
- Scarfone, Dominique: “Trauma, Subjektivitet and Subjectality”. I *The American Journal of Psychoanalysis*, 81, 214-236, 2021
- Winnicott, Donald Woods: The Theory of the Parent Infant Relationship. I *The International Journal of Psychoanalysis*, 41, 585-595, 1960
- Winnicott, Donald Woods: Fear of Breakdown. *The international Review of Psychoanalysis*, 1, 103-107, 1974
- Winnicott, Donald Woods: *Leg og virkelighed*. Hans Reitzels Forlag 2003 (1971)
- Zeuthen, Katrine og Judy Gammelgaard: *Overføring. ”Et flertydigt begreb”*. I Lamella, Årgang 4, nr. 5. 2020